

Рецензії

УДК 37.013.73:378.147

І зайшла книга в університетську аудиторію...

(рецензія-відгук на навчальне видання доктора філософських наук

Світлани Черепанової «Філософія освіти. Лекції. Практикум», Львів: Простір-М, 2023)

AND THE BOOK GRACIOUSLY ENTERED THE UNIVERSITY AUDITORIUM...

(a review of the textbook by Doctor of Philosophy Sciences

Svitlana Cherepanova «Philosophy of Education. Lectures. Workshop», Lviv: Prostir-M, 2023)

СМОЛІНСЬКА Олеся – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри філософії та педагогіки, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, вул. Пекарська, 50, м. Львів, 79010, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1612-2830>DOI <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2023-2-20>

SMOLINSKA Olesia – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Philosophy and Pedagogy, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, 50, Pekarska str., Lviv, 79010, Ukraine

Анотація. У статті викладений зміст рецензії-відгуку на нове навчальне видання «Філософія освіти. Лекції. Практикум» доктора філософських наук Світлани Черепанової, призначене для магістрантів спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки». Відзначено актуальність видання, особливості структурування, авторську новизну та специфіку використання рецензованого видання в освітньому процесі магістратури.

Ключові слова: філософія освіти, навчальне видання, магістратура зі спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», рецензія-відгук.

Summary. The article presents the content of a review of the new textbook «Philosophy of Education. Lectures. Workshop» by Doctor of Philosophy Sciences Svitlana Cherepanova, intended for master's students of specialty 011 «Educational, Pedagogical Sciences». The relevance of the publication, structuring features, author's novelty and specifics of using the peer-reviewed publication in the educational process of the magistracy are noted.

Key words: philosophy of education, educational publication, master's program in specialty 011 «Educational, Pedagogical Sciences», review-feedback.

Параметри рецензії зобов'язують до максимально відстороненого аналізу об'єкта критики, однак деколи виникає бажання не лише зважувати параметри й фасувати їх у різні кошики, а й віддзеркалити видання у власному життєвому, педагогічному й науковому досвіді. Це – саме той випадок.

Актуальність навчального видання саме «Філософії освіти» [11] є безперечною бодай з огляду на те, що жодне із уже наявних, як і репрезентоване, не претендують на всеохопність чи остаточність, оскільки творять різні концепції предмета викладання. Послугуючись логікою хронології, зазначу, що виданий у 2009 році авторським колективом за загальною редакцією В. Андрущенко, І. Предборської навчальний посібник «Філософія освіти» став першою ластівкою, яка сповна виконала своє призначення: заповнити нішу видань науково-навчального типу. Автори задекларували своє прагнення «окреслити загальну проблематику такої дослідницької царини, як філософія освіти та показати існування суперечливих філософських напрямків в її проблемному полі, а на цій основі – систематизувати і узагальнити існуючі доробки з філософії освіти для їхнього використання в навчальному процесі» [9, с. 4]. Слід зазначити, що обраний спосіб дидактичного втілення такої концепції у формі роздумів, «які спонукають читача до подальших міркувань над освітніми проблемами» [9, с. 4], означив відхід від класичного підходу викладання готових знань, лінійної, схожої на пінг-понг, двосторонньої навчальної комунікації, натомість передумовив рефлексивність як спосіб сприймання, дослухання студентів до власних міркувань.

У 2010 році О. Базалук та Н. Юхименко видали навчально-методичний посібник «Філософія освіти», якому, згідно

із жанром, притаманний більш виразний навчальний апарат, зорієнтований на модульну систему навчання. Водночас місію навчальної книги автори визначають як втілення новою філософією освіти ролі бути «провісницею та каталізатором реформ, які активно реалізуються у різних сферах сучасного суспільного буття в усьому світі» [1, с. 5–6].

Навчальний посібник з курсу «Філософія освіти» (автори – Т. Кучера, Л. Насонова, В. Дейнека), призначений для такої ж освітньої програми, що й рецензований, не передумовлює власну концепцію, однак погляд на структуру та зміст засвідчує те, що він, вочевидь, спланований та виданий як елемент навчально-методичного забезпечення, тому автори основний акцент зробили на методичному апараті й структуруванні за традиційним типом навчального посібника українського ЗВО [10]. М. Опачко в Ужгородському національному університеті в 2016 році був виданий навчально-методичний посібник «Філософія сучасної освіти» [5], що, як і його попередник є, радше, спробою забезпечити освітній процес літературою.

Натомість рецензоване видання вирізняється самобутністю. Чи не основною особливістю «Філософії освіти» доктора філософських наук Світлани Черепанової є його науково-педагогічна діалогічність, що уможливила поєднання на сторінках книги змістів Київської філософської школи, до яких адресує авторка як її репрезентантка, та університетизму як широкого педагогічного підходу, завдяки чому магістерська підготовка отримує перспективу продовження на освітньо-науковому рівні. Покликання на форзаці до наукових шкіл філософії освіти (НАПН України (В. Кремень), Інститут вищої освіти НАПН України (В. Лутай, І. Предборська), Чернігівський педагогічний

університет імені Т. Г. Шевченка (В. Шевченко), Полтавський обласний інститут післядипломної освіти педагогічної освіти імені М. В. Остроградського (С. Клепко), Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (М. Култаєва) і, відповідно, автор навчального видання С. Черепанова), як і ретроспективна проєкція школи П. Копніна дають користувачеві посібника змогу відчувати себе частиною тривалого наукового потоку філософування.

Структура навчального видання включає переднє слово, методологічний вступ «Методологія-мета-завдання курсу», основну частину «Лекції. Практикум» (8 тем, сформованих за принципом змістових модулів), питання для самоконтролю (іспиту), розділ «Філософія освіти. Інтерактивні практики» (розкриті зrealізовані автором практики мультидисциплінарних науково-освітніх комунікацій, ґрунтованих на методологічних сенсах філософії освіти), розділ «Рекомендовані джерела. Штудіювання», перелік використаних джерел (171 найменування) та покажчик імен (180) [рідкість у навчальних виданнях – О. С.]

У передньому слові Світлана Черепанова зазначає, що зростання значення світоглядно-ціннісної проблематики в українському вимірі, що відбулося на тлі зростання «екзистенційної ризикованості людського буття» [11, с. 3], обумовлює гостру актуальність підготовки «нового покоління фахівців педагогічних спеціальностей, що передбачає поворот до теоретико-методологічного інструментарію філософії освіти» [11, с. 4].

Новацією рецензованого видання є методологічний вступ «Методологія – мета – завдання курсу», яким Світлана Олександрівна, з одного боку, задає ритм педагогічному розгортанню змісту книги, з іншого – формує у викладачів закладів вищої освіти (саме таку кваліфікацію здобувають магістранти спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки», крім того, посібник адресований також аспірантам і чинним викладачам) уявлення про архітектоніку філософського, та й, у цілому, наукового, процесу, отже й орієнтує на увагу до внутрішнього плану навчання, що далеко не обмежується дверима аудиторій. Суттєвими саме з позиції вищої освіти вважаю увагу автора до теоретико-методологічних підходів (системний, суб'єктний, культуротворчий, філософсько-антропологічний, онтологічний, художньо-естетичний, компаративістичний та праксеологічний), теоретичних методів (аналіз, синтез, узагальнення, екстраполяція) й інтерактивних принципів навчання. Перш ніж детальніше зупинитися на них, зауважу, що надмірно, на мою думку, поклоніння кількісним параметрам як в освітньому процесі, так і в педагогічній науці, вважаю однією з причин зниження рівня педагогічних узагальнень, маніпулятивності у зведенні якісних показників освітнього процесу на різних системних рівнях до цифрових показників. Спроби осучаснення підходів, що вже виявилися у започаткуванні й розвитку НУШ, оновленні підходів до акредитації закладів освіти, сертифікації вчителів тощо, є позитивними сигналами освітньої практики, однак педагогічна наука й далі вважає цифру чи не основним доказом теорії, тоді як мала би бути одним із них. Авторський підхід, на мою думку, повертає освіту в русло правдивої якості – процесу творення (знань, культури, життя...). Повертаючись до пропедевтики філософії освіти, зверну увагу на інтерактивні принципи навчання, визначені авторкою. Першим є принцип синергії як «кооперативна дія; діалогічність взаємовідносин динамічного соціуму, комунікації суб'єктів навчально-виховного процесу» [11, с. 6], крім того, науковості, цілісності світосприйняття («особистісна співпричетність до динамічних

суспільних процесів, подій, індивідуалізована етико-моральна позиція та відповідальність» [11, с. 6]), інтерсуб'єктивності, індивідуалізації навчання, особистісно орієнтованого навчання, емпатії, міжпредметної взаємодії, доповняльності (за Н. Бором «філософське-наукове-художнє пізнання» [11, с. 7]), взаємообумовленості національного та загальнолюдського, наступності як розвитку «навичок філософування засобами філософії освіти в доступних формах» [11, с. 7] на всіх рівнях освіти, починаючи від родини, трансверсальності. Ці принципи обумовлюють поворот до філософії в освіті, становлення власне філософії освіти.

Автором запропонований «теоретико-методологічний інструментарій філософії освіти у спектрі синергії базисних буттєво-ціннісних концептів (людина-наука-культура-мистецтво-стиль мислення) та цілепокладання (становлення особистості як суб'єкта культури)» [11, с. 26]. Застосовність цього інструментарію, на мою думку, включає і масштабніші суб'єкти, зокрема й університети, безперечно за умови їх реальної автономності [8]. Цілком погоджуюсь із тим, що власне такий інструментарний підхід об'єктивує обставини, які передумовлюють процес подолання розриву між освітою та наукою, освітою та культурою, що і є провідною роллю освіти, зокрема вищої. Тобто маємо інтелектуальний зачин для реалізації першого положення реалізації державної політики у сфері освіти: «Освіта є державним пріоритетом, що забезпечує інноваційний, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства. Фінансування освіти є інвестицією в людський потенціал, сталий розвиток суспільства і держави» [6, ст. 5, п. 1].

Безсумнівною новизною, що має методологічну вагу, є нове тлумачення предмета й об'єкта філософії освіти:

«Об'єктом філософії освіти постає ідея освіти як динамічний соціокультурний феномен.

Предметне поле філософії освіти характеризує фундаменталізація науки та освіти як пріоритетна засада системних соціокультурних трансформацій (пізнавальні, виховні, навчальні, технологічні, суспільні) у праксеологічно-випереджальному аспекті» [11, с. 45].

Розвиваючи в однойменному розділі тему концептуалізації філософії освіти як фундаментальної наукової проблеми автор пропонує низку авторських позицій, покликаних бути предметом для їх інтелектуальної екстраполяції магістрантами на власну стилістику мислення, оскільки репрезентують різні проєкції філософії освіти. Це, зокрема, функціонування філософії освіти як системного соціокультурного явища, що поєднує «методологію, науку, культуру, національні та європейські, світові педагогічні традиції в їхній проєкції на людину» [11, с. 80], відтак, через неї, – виявлення її [людини – О. С.] комунікацій з наукою, культурою тощо у конкретно-суспільному вимірі. Звідси філософія освіти тлумачиться як «сукупність теорій (ідей), світоглядних, наукових, ціннісних, морально-етичних засад, які визначають не лише сенс та зміст виховання/навчання, а й певний тип особистості» [11, с. 80]. Врешті типологію особистості визначають і над-суспільні парадигми (традиціоналістська (східна) й техногенна (західна)), а «системно-структурні зміни українського соціуму постають як своєрідна точка біфуркації» [11, с. 80]. При цьому розв'язання проблеми напряму суспільного розвитку, отже й функціонування інституцій, зокрема освіти, означає вибір, за якого позитивне рішення щодо одного напряму може призводити до руху від іншого. Унікальність цього дуалітету щодо України, отже й наша освітня місія, може полягати в поєднанні цих координат у нашій

соціокультурній площині через подолання суперечностей між традиціоналізмом і технологічністю. Початки цього бачимо в стрімкому технологічному поступі українського соціуму, що виявляється і в зростанні користувачів мережі «Інтернет», і суттєвим розвитком ІТ-сфери, та, водночас, посиленні уваги до національних традицій, історії України тощо. Все це вже стало «відкриттям» України та українців у світі, хоч і за дуже сумних обставин.

Окремих рядків заслуговує прагматично-випереджальний аспект як одне із питань концептуалізації філософії освіти, що визначає напрями розвитку науки й освіти. Світлана Черепанова визначає такі сфери його впливовості, як національні інтереси, фундаментальна наука, фундаменталізація освіти, оскільки так може бути сформований прогноз компетентностей, кваліфікацій, професій, а також долаються «межі досягнутого знання» [11, с. 96], стає можливою здатність до трансцендентування у людини (педагога), отже й побудова плану життя, освіти/самоосвіти, розвитку/саморозвитку, виникають перспективи. Знову ж, і в системно-організаційному плані, тобто і щодо закладів освіти теж.

Освітній процес магістратури, на відміну від першого (бакалаврського) рівня, вирізняється вищою самостійністю здобувачів, причому йдеться не стільки про баланс аудиторної та позааудиторної навчальної роботи, скільки про інтелектуальну самостійність, що є неодмінною передумовою професійної та особистої свободи, отже – суб'єктності. У цьому контексті круглий стіл-дискусія «Філософія освіти. Простір свободи», що передбачає обговорення проблеми свободи versus нацизм і рашизм, ґрунтується на двох працях (Ж.-П. Сартр «Республіка мовчання» [7], переклад якої, за науковою редакцією О. Хоми, зроблений Павлом Бартусяком, доцентом кафедри, яку маю честь очолювати; М. Брайчевський «Приєднання чи возз'єднання?..» [2]), а також виступі В. Кременя на засіданні Президії НАПН України 21 квітня 2022 року [4]. В аспекті філософії освіти цей круглий стіл-дискусія покликаний стимулювати осмислення тих проблем, які лежать в основі власне нацизму/рашизму і свободи. Це, на думку наших магістрантів, протистояння темряви та світла, отже й неучтвта та освіченості, маніпуляцій та правди: «...обов'язком українського інтелектуала є висвітлення подій у правдивому контексті, без підлаштування фактів у вигідному комусь форматі» [3].

Окремо слід зауважити, що автор розв'язує проблему недостачі україномовних джерел з філософії освіти шляхом максимального використання вже наявних сучасних перекладів та власного наукового перекладу. Для штудіювання здобувачам запропоновані тексти мислителів (від Конфуція до С. Гокінга).

Рецензування навчальної книги, крім аналізу контенту, передбачає також погляд на можливість її використання власне із навчальною метою. У цьому плані важливі не лише логіка розгортання змісту, відображена в структурі, та методичний апарат, а й універсальність навчального потенціалу посібника, тобто застосовність закладеної авторської концепції щодо викладання іншими педагогами та, відповідно, використання здобувачами для освіти/самоосвіти. Виразний авторський стиль викладу, нетривіальне структурування змісту постійно супроводжуються апеляцією до думки студентів, пропонують обговорення. Книга ніби спілкується зі своїми партнерами у навчанні, тому питання можливості використання розв'язується позитивно: так, причому і в аудиторії, і в самостійній роботі. Чи не вперше у фундамент задуму навчальної літератури закладений проблемно-сократичний підхід до навчання філософії, коли казенні «питання для обговорення» перетворені на категоричне «Ваша думка!» Ми спитали про враження здобувачів освіти із цього приводу, оскільки матеріали навчального посібника апробувалися в освітньому процесі магістратури освітньо-професійної програми «Освітні, педагогічні науки» (ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького), на що почули, що спочатку вони були спантеличені такою категоричністю, однак вона ж їх і «розбудила».

Таким чином, рецензована навчальна книга «Філософія освіти. Лекції. Практикум» авторства доктора філософських наук Світлани Черепанової є здобутком в інтегрованому науковому полі філософських та педагогічних наук і практики вищої освіти. Це видання є самобутнім твором науково-навчального спрямування, та, зважаючи на результати апробації, може бути використане в освітньому процесі здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки», як і в навчанні за іншими педагогічними спеціальностями, де освітніми програмами передбачене засвоєння освітньої компоненти «Філософія освіти», а також для аспірантів, викладачів.

Однак завершити рецензію-відгук хотілося би висловленням вдячності нашій колезі, доктору філософських наук Світлані Олександрівні Черепановій, за її працю, спрямовану на підвищення інтелектуальності викладання, увагу до освітнього процесу, адже надання пріоритетності навчальному посібнику щодо монографії є свідченням високого розуміння того, що науковий доробок насамперед повинен потрапити в аудиторію, щоби почати своє життя, відобразитися в чистих дзеркалах молодих поколінь, освітити дорогу наступним.

Список використаних джерел

1. Базалук О., Юхименко Н. Філософія освіти: навч.-метод. посіб. Київ: Кондор, 2010. 164 с.
2. Брайчевський М. Приєднання чи возз'єднання (критичні зауваги з приводу однієї концепції). Торонто: Нові дні, 1972. 66 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1557/file.pdf> (дата звернення: 25.05.2023).
3. Зуб М. Мислителі про Україну: Григорій Сковорода – Михайло Брайчевський. *Сучасні реценції світоглядно-ціннісних орієнтирів Григорія Сковороди*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 2–4 груд. 2022 р.). Полтава. 2022. С. 32–34.
4. Кремень В. Віроломне вторгнення Росії в Україну: виклики і перспективи: виступ на засіданні Президії НАПН України 21 квітня 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 4. № 1. С. 1–3.
5. Опачко М. Філософія сучасної освіти: навч.-метод. посіб. Ужгород: УжНУ, 2016. 72 с.
6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII: станом на 1 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.05.2023).
7. Сартр Ж.-П. Республіка мовчання: есе / ред. О. Хома; пер. з франц. П. Бартусяк. URL: <https://platoscave.com.ua/tpost/mulb0c8ya1-respublka-movchannya> (дата звернення: 25.05.2023).
8. Смолінська О. Теоретико-методологічні основи організації культурно-освітнього простору педагогічних університетів України / ред. Г. Васянович. Суми: Унів. кн., 2014. 362 с.
9. Філософія освіти: навч. посіб. / ред.: В. Андрущенко, І. Передборська. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.
10. Філософія освіти: навч. посіб. / уклад.: Т. Кучера, Л. Насонова, В. Дейнека. Харків: ХНМУ, 2015. 63 с.
11. Черепанова С. Філософія освіти. Лекції. Практикум: навч. вид. Львів: Простір-М, 2023. 304 с.